

## פתיחה לערכת שיעורים - התנגדות הנוער בגטאות

לפניכם ערכת שיעורים העוסקת בנושא התנגדות הנוער בגטאות.

ב-1 בספטמבר 1939 פרצה מלחמת העולם השנייה בפלישת הצבא הגרמני לפולין. לאחר כיבוש פולין החלו הגרמנים להקים בה (ולאחר מכן בארצות נוספות שנכבשו) גטאות אליהם אולצו היהודים להיכנס ולחיות בתנאים קשים מאוד.

למרות הקשיים הרבים שליוו את החיים בגטאות, היו בקרב היהודים יחידים וקבוצות שניסו והצליחו להתנגד לנאצים בצורות שונות - מהתנגדות רוחנית ועד להתנגדות חמושה. ניתן למצוא אין ספור ביטויים להתנגדויות אלו בגטאות שונים באירופה.

השיעורים שבערכה מתמקדים בפעילות של הנוער והצעירים בגטאות ובנסיונות ההתנגדות שלהם לנאצים. לכל נושא מוקדש שיעור או שניים.

השיעורים מלווים בסרטים קצרים וקטעי קריאה.

### נושאי השיעורים ופירוט העזרים:

#### שיעור 1: בני הנוער בגטאות

השיעור עוסק בחייהם של בני הנוער בגטאות - השינויים שחלו באורח חייהם, הסוגיות שהטרידו אותם ודרכי ההתמודדות שמצאו למצב החדש שנתקלו בו.

**עזרים:** סרט - יורק פלונסקי - עדות

#### שיעור 2: טוסייה אלטמן – קשרית בארגון היהודי הלוחם

השיעור עוסק בדמותה של טוסייה אלטמן, חברת השומר הצעיר בגטו ורשה, קשרית הארגון היהודי הלוחם (אי"ל) וממנהיגות המרד בגטו.

**עזרים:** סרט - דמויות מופת בגטו ורשה: טוסייה אלטמן

#### שיעור 3: נשים לוחמות

בשיעור נכיר דמויות של נשים יהודיות שבחרו להילחם בנאצים בתקופת השואה ונבחן את האתגרים שעמדו בפניהן כנשים לוחמות.

**עזרים:** סרט - עכשיו אני מספרת (על ויטקה קובנר)

#### שיעור 4: מרדכי אנילביץ' - מפקד האי"ל בגטו ורשה

בשיעור נכיר את מרדכי אנילביץ', חבר תנועת השומר הצעיר ומפקד האי"ל והמרד בגטו ורשה.

**עזרים:** סרט - דמויות מופת בגטו ורשה: מרדכי אנילביץ'

#### שיעור 5: תנועות הנוער בגטאות

השיעור עוסק בפעילות החינוכית של תנועות הנוער בגטאות ובדרכי ההתנגדות הלא חמושה בהן פעלו כנגד המשטר הנאצי.

**עזרים:** כרטיסיות עזרים

## שיעור 1 בני הנוער בגטאות

### מטרות:

- לתת רקע על חייהם של בני הנוער בגטאות.
- להכיר את הדילמות שאיתן התמודדו נערים ונערות בגטאות.
- להכיר את דמותו של יורק שבחר להתחבר לקבוצה לוחמת בגטו.

### מהלך:

#### 1. פתיחה:

כותבים על הלוח את המלים 'בני ונער' ומבקשים מהתלמידים להגיד את כל מה שמעסיק אותם. כותבים מה שנאמר מסביב.

#### 2. הנוער בגטאות:

שואלים: מה לדעתכם מכל הדברים שאמרתם, יעסיק גם את בני הנוער בגטאות? (מסמנים בצבע אחר את כל מה שיגידו). מתחלקים ל-3 קבוצות. כל קבוצה קוראת קטע של נערה/על מה מעסיק אותו/ה בחיים בגטו. כל קבוצה צריכה לענות על כרטיסיית שאלות על הקטע שקראה.

#### הקטעים:

- הנער מגטו לודז'- התמודדות עם רעב בגטו
  - המכולת- סולידריות בין בני נוער בגטו
  - הלינה נלקן- קושי החיים בגטו (הקטעים והשאלות בנספח)
- חוזרים למליאה וכל קבוצה מציגה מה קראה.
- דיון:
- מה הדילמות המרכזיות שמעסיקות את בני הנוער בגטו?
  - במה זה שונה ממה שמעסיק בני נוער בחיים 'נורמלים'?
  - מה לדעתכם יכול להניע בני נוער, למרות המצב הקשה בו הם נמצאים, לבחור לנסות להתנגד לנאצים?

#### 3. סרט על יורק:

- רואים יחד את הסרט על יורק 'חבר בקבוצה לוחמת' (אורך הסרט- 12 דקות).
- לאחר הצפייה, דיון:
- מה לדעתכם מוביל את יורק להצטרף לקבוצה לוחמת?
  - איך לדעתכם מרגיש נער שבחר להילחם כשאנשים בגטו מניס אליו ביקורת על המרד?
  - מה אפשר ללמוד מהסרט שראינו על חיי הנערים והנערות לקראת חיסול הגטו?
- סיכום: לקראת חיסול הגטו התארגנה המחתרת ללחימה בגטו ואל חבריה הצטרפו לוחמים שלא פעלו קודם במחתרת. יורק, כמו בני נוער נוספים, מצא את עצמו בדילמה- האם ללכת לכיכר השילוחים ולהישלח לטרבלינקה, או לחבור לקבוצה לוחמת. בשיעורים הבאים נעסוק יותר לעומק במחצרות ובצעירים וצעירות שבחרו להילחם.

## נספח- כרטיסיות קריאה

### מיומנו של נער אלמוני מבגטו לודז'

יומנו של הנער נכתב בשולי ספר בצרפתית. היומן כתוב בארבע שפות: אנגלית, פולנית, יידיש ועברית. הנער לא רשם את שמו, או פרטים ביוגרפיים אחרים וציין רק שאחותו הקטנה היתה בת 12. באחד הימים, 5 במאי 1944, הוא כתב על מקרה שלדעתו מעיד יותר מכל דבר אחר על השפל האנושי אליו הנאצים הביאו את היהודים (מספרים):

**"סיימתי את אכילת כיכר הלחם שלי תוך שלושה ימים. כלומר ביום ראשון, כך שהיה עלי לחכות עד יום ראשון הבא. הייתי רעב מאוד. לא נותר לי להתקיים אלא על מרק המכיל שלושה פלחים קטנים של תפוחי אדמה ועשרים גרם קמח.**

**ביום שני בבוקר שכבתי רפה ידיים על מיטתי. ושם הייתה מחצית כיכר הלחם של אחותי היקרה. לא יכולתי לעמוד בפיתוי ואכלתי אותה כולה.**

**נתקפתי מוסר כליות לא ישוער, ורב מזה- דאגה לכך, מה תאכל קטנה זו שלי במשך חמשת הימים הבאים.**

**חשתי עצמי כפושע מסכן וחסר ישע. אמרתי לבריות שהכיכר נגנב ע"י גנב חזר לב ונטול רחמים; וכדי לגלות אמינות הייתי פורץ בקללות וגינויים כנגד אותו גנב דמיוני: "הייתי תולה אותו במו ידי אילו תפסתיו..."**

שאלות לדיון:

- מה דעתכם על מה שעשה הנער?
- אילו סיבות מביאות אדם למעשה כזה- שיש לו משמעויות קשות עבור אדם קרוב לו?
- אילו דברים אתם לומדים מהמקרה הזה על החיים בגטו?
- איזו בחירה, אם בכלל קיימת במצבים מעין אלו?

## המכולת

עליזה ויטיס, עליזה הייתה נערה צעירה בוורשה בזמן המלחמה. היא הייתה חברה בתנועת השומר הצעיר. היא מספרת על רעיון שהיא וחברותיה ביצעו בתקופת המלחמה:

"אף שהבנות לא דיברו על כך, נולד בליבנו רעיון "המכולת": ניקח מחצית מארוחתנו בבית, נביא אותה למקום המפגש היומי ואחת מאיתנו תחלק את המזון לבנות הנזקקות. עשינו זאת בעדינות ובטקט: האכילה במפגש ערב נעשתה טבעית. "שיטת המכולת" עוררה התנגדות חריפה של הורינו, ועל רקע זה היו לי הרבה צרות בבית. בביתנו היה נהוג לקבל שתי פרוסות לחם לכל ארוחה. ידעתי שאמי לא תרשה לי להוציא לחם מהבית, ועל כן הייתי טומנת בזריזות פרוסת לחם אחת מתחת למושב הכסא שלי. באחת הפעמים משכה אותי מרים למקום המפגש הקבוע שלנו בכיכר.

"הבאת?" שאלה אותי.

"לא הצלחתי היום, אמא תפסה אותי" הודיתי. "ואת?"

"כן, יש לי שתי פרוסות לחם עם נקניק"

"מה אמרה אמא שלך?"

"צרה צרורה, היה לי מאד לא נעים. שמתי את הפרוסה שלי מתחת למושב שלי בזמן הארוחה ואת השניה החזקתי ואכלתי."

"אמא שלך רואה הכל. היא ראתה, נכון?"

"את מכירה אותה, כמה חריפת לשון היא ומהירה לרגוז. אולי היא צדקה... היא אמרה לי שהיא ואבא בקושי אב משיגים לנו מזון ואין הם יכולים קיים אף אחד זולת משפחתנו. ועוד הוסיפה, שאם אנו רוצים לעבור את הגטו והמלחמה, עלינו לדאוג רק לעצמינו ולהשאיר את הרחמים לזמנים טובים יותר. עמדתי נבוכה ונכלמת. אבא הצטרף לאמא, הוא שאל רק: 'למי זה?'"

"אמרת את האמת?"

"כן, אמרתי שהבנות מהקבוצה שלי יקרות לי כמו המשפחה ואני יודעת שאחדות מהן סובלות חרפת רעב. לכן ארגנו בינינו שיתוף ועזרה הדדית וכל ערב אנו מביאות – מי שיכולה - אוכל כלשהו שנאסף אצל אחת מאיתנו, ומחלקות את ה'מכולת' לחברותינו הנזקקות..."

"הו, אבא שלך מסוגל להבין זאת?"

"כן, אבל הם נפגעו מכך שאמרתי שהבנות קרובות אליי כמו משפחתי. 'איזה שטויות את אומרת', אמרה אמא, 'היום חברות אלה, מחר חברות אחרות- והמשפחה היא תמיד המשענת הבטוחה ביותר שלך. את נאיבית, ילדתי'."

"ולא תמשיכי לסחוב אוכל למכולת?" הצטערה מרים.

"אמשיך, אמשיך, הבטחתי."

(עליזה ויטיס שומרון. מתוך "נעורים באש", עמ' 64-65)

שאלות לדיון:

- מה עליזה וחברותיה בוחרות לעשות? מה דעתכן על הבחירה שלהן?
- מהן לדעתכן הסיבות שמובילות אותן בבחירה הזאת?
- עם אילו דילמות הן מתמודדות בבחירה הזו שלהן?

- אם הייתם פוגשים את עליזה וחברותיה, מה הייתם רוצים לשאול אותן?

הלינה נלקן

הלינה נלקן, נערה בת 17, כתבה ביומנה ביולי 1941, בגטו קרקוב, 4 חודשים לאחר סגירתו:

וכך אנחנו יום יום חיים,  
בלי רדיו, חשמלית או קולנוע,  
בלי לימודים, פטורים מכל חובה,  
אין רצון לחיות ואין מטרה...  
רק מעטים שומרים על מורל גבוה,  
והרוח נפלה, כן, אצל רובם,  
שהרי לנו, לצעירים, יום יום כאן ממתין  
המוות – לא רגיל – אך אחד לכולם!  
על כן, על מנת להשכיח ייסורים וצרות  
אל תתפלאו, שאנחנו – שותים!  
כדי להטביע בכוס מלאת היין  
חיים ללא מחר, חיים עלובים...  
כן, הרי קיים, במרחק, אי שם  
בית ספר, רדיו, קולנוע, פשוט – העולם.

שאלות לדיון:

- מה המציאות שהלינה מתארת?
- למה לדעתה זה המצב של הנוער?
- אילו שאלות לגבי חיי הנוער הקטע מעלה לכם?
- אם הייתם פוגשים אותה, איך הייתם מציעים לה להתמודד עם המצב בו היא נמצאת?

## שיעור 2 טוסייה אלטמן- קשרית בארגון היהודי הלוחם

### מטרות:

- להכיר את דמותה של טוסייה אלטמן שהתיה ממנהיגות הארגון היהודי הלוחם בגטו ורשה.
- להבין מה היו הדילמות איתן התמודדה כבחורה צעירה בתקופת המלחמה.
- להכיר את תפקידן החשוב של הקשריות במחתרות הלוחמות בגטאות.

### מהלך:

#### 1. פתיחה:

מסבירים מי היו הקשריות:

תנועות הנוער שפעלו בגטאות בתקופת המלחמה הפעילו קשריות שתפקידן היה להעביר ידיעות, מכתבים, מסמכים ונשק ממקום למקום. בזכות הקשריות התנועות הצליחו להתקיים כתנועות ארציות גם כשהגטאות כבר נסגרו והצליחו להבין ראשונות מה קורה במקומות השונים ומתוך כך לקבל החלטות על דרכי הפעולה שלהן. מאוחר יותר הקשריות אפשרו את המרידות בגטאות השונים.

שואלים: למה קשריות ולא קשרים?

במידה ומישהו חושד, אישה יכולה להראות תעודת זהות מזויפת ואם הזיוף מוצלח, אז לא תהיה בעיה. אם מדובר בגבר, לא צריך שאלות ולא צריך תעודות- בודקים ברית מילה.

שואלים: מה הסכנות שעומדות בפני הקשריות?

הקשריות פועלות במציאות של סכנת חיים. שניה של חוסר ריכוז, טעות קטנה- ונגמר. מספיק שמישהו ברחוב צועק איזה שם יהודי והיא מסתובבת, או ששואלים אותה מה שמה והיא מתבלבלת. פולין מדינה מאוד קתולית. היא צריכה לדעת להצטלב כמעשה טבעי. היא צריכה לדעת לדקלם תפילות נוצריות בסיסיות בלי מבטא של יידיש. אנחנו מדברים על בחורות שרגילות להיות צנועות, לעבוד ולא להתאפר או להיראות כמו גברות. פתאום הן צריכות לחיות עם שתי זהויות מקבילות, לפעמים במשך שבועות רצופים!

#### 2. אילו חפצים יעזרו לקשריות בתפקידן:

מחלקים את התלמידים לזוגות. כל זוג מקבל דף עם רשימת חפצים שיכולים לסייע לקשרית בתפקידה ובהתמודדות שונות. התלמידים צריכים לבחור 4 פריטים שיעזרו לקשרית להצליח בתפקידה. [רשימת החפצים- נמצאת בנספח] אחרי שבחרו- מבקשים מכמה זוגות לספר מה החפצים שבחרו ולמה. החפצים: צלב, אקדח, איפור, מטפחת, תהילים, ערימה של שטרות, תמונה משפחתית, סרט זרוע, עיפרון ומחברת, ספר קריאה בפולנית

#### 3. טוסייה אלטמן:

צופים בסרט 'דמויות מופת בגטו ורשה- טוסייה אלטמן' (14 דקות)  
דיון בעקבות הסרט:

- מה האתגרים המרכזיים איתם התמודדה טוסייה במהלך פעילותה במחתרת?
- במה, לדעתכם, היותה חלק מתנועת נוער עזר לה בהתמודדות אלן?

#### 4. סיכום:

מבקשים מהתלמידים לכתוב שאלה שהיה מעניין אותם לשאול את טוסייה אלטמן אם היו יכולים. מבקשים מכמה תלמידים להקריא את השאלות שכתבו.

## רשימת חפצים

	שטרות כסף 		צלב 
	ספר קריאה בפולנית 		אקדח 
	תמונה משפחתית 		איפור 
	סרט זרוע 		מטפחת 
	עפרון ומחברת 		תהלים 

### שיעור 3 נשים לוחמות

#### מטרות:

- להכיר דמויות של נשים יהודיות שבחרו להילחם בנאצים בתקופת השואה.
- בחינת את האתגרים שעמדו בפניהן כנשים לוחמות.

#### מהלך:

##### 1. פתיחה:

שואלים: מה לדעתכן יכולים להיות הקשיים המרכזיים של נשים שבחרו להילחם בנאצים? כותבים על הלוח מה שנאמר.

##### 2. הכרת דוגמאות לנשים לוחמות:

מתחלקים ל-3 קבוצות. כל קבוצה מקבלת דמות של אישה לוחמת בתקופת השואה (הצנחנית חביבה רייק, גוסטה דוידזון ממנהיגות המחתרת בגטו קרקוב, רוז'ה רובוטה מהמחתרת באושוויץ). כל קבוצה קוראת קטע, עונה על כרטיסיית שאלות [נמצא בנספח]. לאחר העבודה בקבוצות חוזרים למליאה וכל קבוצה מספרת על האישה שלמדה עליה. דיון:

- מה ההתמודדויות שהיו לנשים שקראתם עליהן, במהלך נסיון להילחם?
- האם זה שהיו נשים הקשה או הקל עליהן?
- מה ניתן ללמוד מהן?

##### 3. צפיה בסרט 'עכשיו אני מספרת' על ויטקה קובנר - צופים בקטע מתוך "עכשיו אני מספרת", סרטם

של יעל קציר ואליק ריטבס משנת 2011.  
[מדקה 11: 23 עד דקה 16: 34, קטע נוסף - 09: 28-32: 26]

#### דיון מסכם:

- מה היו האתגרים של ויטקה כאישה לוחמת?
- מה עזר לה לעמוד בהם לדעתכם?





## חביבה רייק – הצנחנית מארץ ישראל

חביבה (מרתה) רייק נולדה למשפחה ענייה בסלובקיה, ומגיל צעיר סייעה לפרנסת המשפחה. ב-1932 הצטרפה לתנועת השומר הצעיר. בפרוץ המלחמה, היא נקראה לחזור מהכשרה לקראת עליה לארץ בברטסילוה, כדי לסייע בפעילות הציונית בסלובקיה למען פליטים יהודים ובגיוס כספים לצורכי סיוע וארגון עליה לארץ.

ב-1939 (קצת לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה) עלתה לארץ-ישראל והצטרפה לחבריה מהתנועה שהקימו את קיבוץ מענית. אז שינתה את שמה לחביבה. עם בואה לארץ שובצה חביבה, לפי דרישתה, בעבודות הקשות ביותר – במחצבה, בפרדס ובבציר ענבים.

היא קיבלה על עצמה את תפקיד מרכזת ציבור הפועלות בחדרה, והיתה פעילה בארגון אימהות עובדות. ב-1942 התנדבה חביבה לפלמ"ח והחלה להשתתף באימונים ובמסעות של הפלמ"ח ברחבי ארץ ישראל. כעבור שנתיים גויסה חביבה לחיל האוויר הבריטי, ונשלחה לקורס הכשרה בקהיר, שם למדה לצנחן, להפעיל משדרים ולבצע פעולות חבלה וקומנדו. "צנחני הישוב", יועדו להחדרה לארצות מוצאם, שם יכלו להיטמע בקלות. קבוצת הצנחנים "הסלובקית" שכללה את חביבה, רפאל רייס וצבי בן יעקב, הייתה האחרונה שיצאה ממצרים בדרכה לסלובקיה, ובאוגוסט 1944 הוטסו הארבעה לבארי שבאיטליה. היה זה יומיים לפני פרוץ המרד הסלובקי, שהעמיד בספק את שליחותם.

חביבה לא ויתרה. בבית-הכנסת שבבארי פגשה חיילים יהודים מצבא ארצות-הברית, ומהם נודע לה כי עומדת לצאת לשטח המשוחרר משלחת צבאית אמריקנית. היא הצליחה לשכנע את אחד הקצינים בחשיבות צירופה כילדות המקום, בשל יכולתה לשמש מורת דרך, מתורגמנית ומקשרת, והוסכם לצרפה למשלחת. בשעת אריות התרמיל, הקפידה חביבה למחוק כל סימן של "תוצרת הארץ", אך לא יכלה להיפרד מן הספר "חברות בקיבוץ" – קובץ רשימות, סיפורים ומאמרים מאת חברות קיבוצים.

ב-21.9.1944 נחת המטוס האמריקאי בבנסקה-ביסטריצה – עיר הולדתה. ממכתב ששלחה חביבה כעבור שבוע לחברים בארץ, ניתן ללמוד על ימיה הראשונים שם:

**"עלה בידי להיזהר שלא יכירוני, אף-על-פי-כן נעשו ניסיונות לזהות אותי. משום כך השתדלתי לעבוד במשדר בסביבה שגרתית. לפני ימים אחדים התנפלו על דירתתי, אך למזלי לא הייתי שם באותו לילה ונשארת בחיים. כל יום שאנו בחיים הוא מתנה מן השמים. אני חיה כעת רק במחשבה אחת – להציל כל כמה שאפשר. על שמחת הפגישה של ארבעתנו כבר כתב לכם צבי. אתם יכולים לתאר לעצמכם מה זה היה בשבילי, לאחר הבדידות האיומה של למעלה משבוע ימים. הייתי רוצה לכתוב לכם עוד הרבה, אך אני מוכרחה לסיים, כי יום העבודה מתחיל"**

חביבה וחבריה נרתמו מיד לסיוע ליהודים ששוחררו ממחנות עבודת הכפייה באזור, וכעבור זמן קצר אספו יהודים והחלו בפילוס דרכם במטרה להתחבר למטה המורדים בהרים ולפרטיזנים הסובייטים שנשלחו לאזור זה מכבר. אך הצנחנים לא הצליחו להגיע, כי נפלו בשבי ונמסרו לידי הגרמנים.

צבי הציג עצמו קצין בריטי, נלקח ומאוז נעלמו עקבותיו. חביבה ורפי הודיעו שהם יהודים ונלקחו למעצר בבית הסוהר בבנסקה-ביסטריצה. ב-20.11.1944 הם הוצאו להורג עם עוד 200 יהודים, פרטיזנים וצוענים.

ב-10.10.1952 הובאה גופתה לקבורה בירושלים. לפני מותה חביבה הספיקה להטמין את הספר חברות בקיבוץ ואת מכשיר הקשר שלה באדמה. כיום נמצא הספר למשמרת בקיבוץ מענית.

### שאלות לדיון לאחר הקריאה:

- מה הדברים העיקריים שתוצו לספר לכיתה על חביבה?
- מה הניע אותה לדעתכם לקחת על עצמה את השליחות ולחזור לאירופה למרות הסכנות?
- האם היותה אישה הקשה או הקל עליה בפעילותה?



## רוז'ה רובוטה – הצעירה שהבריחה חומרי נפץ למחתרת באושוויץ

רוז'ה רובוטה נולדה בעיר צ'יחאנוב שבצפון מזרח פולין למשפחה מהמעמד הבינוני. בגיל 16 הצטרפה לתנועת הנוער "השומר הצעיר" ועם פרוץ מלחמת העולם השנייה הצטרפה למחתרת של תנועה זו. ב-1942 גורשה למחנה אושוויץ. ככל הנראה, כל משפחתה נספתה בשואה.

באושוויץ התארגנה מחתרת שהורכבה מבני לאומים שונים. המחתרת ידעה שיש אסירות מהמחנה שעובדות במחלקה לחומרי נפץ במפעל "אוניון". הם פנו לרוז'ה וביקשו ממנה להשיג להם חומרי נפץ. למרות הבנת הסכנה החמורה-ההסתכנות במוות שמלווה בעינויים- רוז'ה הסכימה. רוז'ה גם הצליחה לשכנע 3 בנות להעביר לה את חומרי הנפץ. הבנות היו מבריחות מהמפעל כמויות קטנות של חומרי נפץ, מוסתרים בשקיות קטנות בבגדיהן, או בקופסאות גפרורים. רוז'ה הייתה מביאה את חומר הנפץ למחתרת ובנוסף, ביוזמתה, העבירה גם חומרי נפץ לזונדרקומנדו – הקבוצה היהודית שעבדה באזור ההשמדה – בקרמטוריום ובתאי הגז. כשנדע לזונדרקומנדו מפי המחתרת, שחיסולם קרוב, הם החליטו למרוד והצליחו לפרוץ חלק מקרמטוריום 4. הוא לא חזר לעבוד ומסמל את המרד היחיד שפרץ במחנה הגדול ביותר.

אסיר מהמחנה הלשין על הבנות שהבריחו את חומרי הנפץ. הן נתפסו והחלו לעבור עינויים רבים. המחתרת עצרה את נשימתה: רוז'ה הכירה אותם, ידעה את שמותיהם וסודותיהם. היא עונתה קשות, אך לא מסרה ולו שם אחד. חבריה הצליחו להפגיש איתה את אחד מאנשי המחתרת, נוח ז'ב'לוד'ביץ'. נוצר קשר עם הקאפו של הבלוק והוא הסכים להכניס את נוח לפגוש את רוז'ה. רוז'ה אמרה לנוח שהשם שלה זה השם האחרון שהגיע לגרמנים – יותר היא לא מסרה דבר. כאשר לא היתה ברירה, היא נתנה שם של מישהו שידעה בוודאות שאינו בחיים.

ישראל גוטמן, היסטוריון ואיש השומר הצעיר שהיה גם הוא אסיר המחנה וחבר במחתרת, ועבד במפעל "אוניון" מספר: "בסוף הגרמנים גילו את רוז'ה. אני זוכר שכאשר תפסו שהיתה חברה במחתרת, קיבלנו ממנה פתק "חזק ואמץ – אני יודעת שהם יהרגו אותי, אני היחידה שיודעת עליכם אך לא אמסור אף שם".

ב 6.1.45 - שלושה שבועות לפני שחרור אושוויץ, הנאצים הוציאו להורג את רוז'ה ושלושת חברותיה. הם הביאו את הבנות שעבדו איתן במפעל והכריחו אותן לצפות בהוצאה להורג. את רוז'ה הביאו לעמוד התליה במריצה משום שמצבה היה כל-כך קשה. למרות זאת, היא לא הסכימה שיתמכו בה, עלתה לגרדום ומילתה האחרונה הייתה- נקמה.

### שאלות לדין לאחר הקריאה:

- מה הדברים העיקריים שתמצאו לספר לכיתה על רוז'ה?
- מה הניע אותה לדעתכם לקחת על עצמה את המשימה שהטילה עליה המחתרת, למרות הסכנה הכרוכה בכך?
- האם היתה אישה הקשה או הקל עליה בפעילותה?



## גוסטה (יוסטינה) זווידסון – מנהיגת המרד של מחתרת תנועות הנוער בקרקוב

גוסטה זווידסון, שכונתה יוסטינה, נולדה בקרקוב, ומנעוריה היתה חברה בתנועות הנוער הציונית-חלוצית עקיבא. בתנועה פגשה את שמשון (שימק) דרנגר, מהדמויות המרכזיות של תנועות עקיבא, והשניים הפכו לזוג. מ-1938 הייתה חברה בהנהגה הראשית וערכה את עיתון השכבה הצעירה. בני הזוג נאסרו בספטמבר 1939 באשמת השתייכות לחוג אנטינאצי ושחררו לאחר שמשפחתה של גוסטה שילמה כופר בעבורם. מרגע זה נרתמו השניים לבניית התנועה בתנאי מחתרת, לפעולות חינוך ועזרה הדדית, לזיוף מסמכים ולהקמת ארגון המאבק היהודי בגטו באוקטובר 1942.

גוסטה ושמשון נדרו נדר שאיש מהם לא יישאר בחיים אם יקרה משהו לשני. מחתרת החלוץ הלוחם עמלה כדי להוציא לפועל שורת פעולות חבלה ברחבי העיר שמרכזן היה פיצוץ בית הקפה ציגנריה בו שהו קצינים נאצים. לאחר פעולה זו נתפס שמשון וגוסטה הסגירה את עצמה.

לאחר תקופה של חקירות קשות, שבהן הייתה כלואה בתא יחיד בכלא בקרקוב, היא הועברה לתא אחר שבו פגשה חברות למחתרת וחניכות מהתנועה. גם בכלא המשיכה גוסטה להיות המחנכת והמדריכה, בדיוק כמו בימים שלפני מלחמה. חברותיה לתא, כולל האסירות הפליליות הפולניות, קיבלו ברצון את מנהיגותה ואף ניהלו משק משותף. בתא שבאגף הנשים של הכלא, התנהלו שיעורים ושיחות על נושאים שונים והאסירות נהגו לשיר בצוותא שירים בפולנית, עברית ויידיש.

מתוך הכרה בחשיבות שיש להנציח את סיפור חברי התנועה בתקופה קשה זו, החליטה לכתוב יומן ובשל המחסור בנייר, נכתב היומן על פיסות נייר טואלט שנאספו מאסירות הכלא, אשר חוברו זה לזה בחוטים שנפרמו מבגדי האסירות, חברותיה לארגון. דפי היומן הוסתרו בתוך קופסאות גפרורים ובחפיסות סיגריות ריקות והוטמנו במקומות שונים בתא הכלא. רובם נמצאו עם השחרור.

גוסטה, שמשון דרנגר, וחברים נוספים, הצליחו לברוח בזמן העברת אסירים יהודים למחנה פלאשוב בסוף באפריל 1943. הם חזרו לפעילות ולהוצאה מחודשת של עיתון המחתרת 'החלוץ הלוחם'.

גוסטה שהתה כמה חודשים אצל חברה שניצלה בזכות תעודת אזרחות ארגנטינאית. בנובמבר שימק חיפש דרך לחצות את הברזל להונגריה, אך נתפס בעקבות הלשנה. הוא מסר את כתובתה של גוסטה וכאשר הגיעו אליה אנשי הגסטפו היא הלכה איתם ללא מאבק. שמשון וגוסטה דרנגר לא שרדו, אך איש אינו יודע מה עלה בגורלם.

**"היכן הסיבה הגדולה שבגללה עלינו להימנע מן התגובה היחידה, הראויה לאדם שיש לו כבוד עצמי?  
ההיסטוריה תנדה אותנו לנצח, אם נשאר לנו איזה מוצא, אין זה אלא להציל את עצמנו בפני  
משפטו של העתיד, להציל אותנו משכחה כיוון שבלאו-הכי אבודים אנו. נשאי-נא לפחות זכר  
אחרינו, שיעורר בלב מישהו יראת-כבוד כלפינו."**

(קטע שכתבו שימק ויוסטינה מתוך כרוז ביום-השנה להקמת הארגון היהודי הלוחם, 1943)

### שאלות לדיון לאחר הקריאה:

- מה הדברים העיקריים שתרצו לספר לכיתה על יוסטינה?
- מה הניע אותה לדעתכם לקחת על עצמה את הובלת המחתרת, למרות הסכנה הכרוכה בכך?
- האם היותה אישה הקשה או הקל עליה בפעילותה?

#### שיעור 4

מרדכי אנילביץ' - מפקד האי"ל בגטו ורשה

#### מטרות:

- להכיר את דמותו של מרדכי אנילביץ' מפקד הארגון היהודי הלוחם בגטו ורשה ומפקד המרד בגטו.
- להבין מה הניע בחור צעיר לקחת על עצמו תפקיד כל כך קשה.
- להבין מדוע היו אלו דווקא תנועות הנוער בחרו למרוד בגטאות.

#### מהלך:

##### 1. פתיחה:

כותבים על הלוח מפקד המחותרת.  
שואלים את התלמידים מה התכונות שצריכות להיות למי שמפקד על מחותרת לוחמת בתקופת המלחה. כותבים מסביב את מה שאומרים.

##### 2. מרדכי אנילביץ':

- מספרים שמרדכי אנילביץ' היה מפקד המחותרת בגטו ורשה (הארגון היהודי הלוחם - אי"ל).  
צופים בסרט 'דמויות מופת בגטו ורשה - מרדכי אנילביץ' (15 דקות).  
דיון לאחר הצפייה:
- מה התכונות שאפיינו את מרדכי לפי הסרט? (כותבים על הלוח, או מדגישים תכונות שנכתבו קודם)
  - מדוע, לדעתכם, הוא בחר לקחת על עצמו את התפקיד המורכב של מפקד המחותרת?
  - אילו ערכים הניעו אותו לדעתכם?

##### 3. קוראים קטע שכתב עמנואל רינגלבלום על אנילביץ':

- קוראים יחד את הקטע שכתב על אנילביץ' [נמצא בנספח].  
דיון לאחר הקריאה:
- אילו דברים חדשים על מרדכי מוסיף לנו הקטע?
  - איזה מנהיג הוא היה?
  - מה משמעות תנועת השומר הצעיר עבור מרדכי?
  - איך החברות בתנועה קשורה לתפקיד שבחר לקחת על עצמו?

## נספח

### מתוך: "מרדכי אנילביץ' ותנועתו השומר הצעיר"/עמנואל רינגלבלום

"מרדכי אנילביץ', מפקד הארגון היהודי הלוחם בוארשה, בחור צעיר בגיל 25, קומה בינונית, פנים צרות, חיוורות ומחודדות. שיער ארוך, חזות סימפטית. הכרתי אותו לראשונה בתחילת המלחמה כאשר בא אלי, לבוש ספורטיבית, וביקש להשאיל לו ספר. מאז היה בא אלי תכופות לשאול ספרים מתחום ההיסטוריה היהודית, בייחוד כלכלה, שבה גילה עניין מיוחד. מי יכול היה לדעת שהבחור השקט, הצנוע והסימפטי יצמח ויתעלה לרמה אנושית כזאת שמקץ שלוש שנים הוא יהיה האיש החשוב ביותר בגטו, ששמו יינשא בהערצה בפי אלה ובפחד בפי האחרים?"

"החבר מרדכי היה מסור בלי גבול לחבריו ב"השומר הצעיר". יום ולילה היה הוגה בהם ודואג להם. ממקורות שונים הוא היה משיג מצרכי קיום בשביל המטבח של הקיבוץ השומרי. נאמנותו של מרדכי לחבריו היתה בלתי-רגילה, שדוגמתה אין למצוא בשום חברה או מפלגה. הוא היה מוכן ללכת באש ובמים. היה מוכן לקפוץ לתוך האש למען החברים בדיוק כשם שחברי התנועה היו מוכנים לסכן את חייהם למענו. התקשרות כזאת מצד מנהיג לחבריו היתה נדירה בגטו. היתה זו נאמנות שאפשר למצוא בארגונים חשאיים ומחתרתיים כאשר כולם רואים עצמם כאחים זה לזה וכל אחד נכון להקריב את חייו למען האחרים."

"מרדכי היה נשמת הארגון, אחד מפעיליו המסורים ביותר. הוא לא נמנה עם אותם מנהיגים השולחים אל האש את האחרים ונשארים לעמוד מרחוק."

(עמנואל רינגלבלום, כתבים אחרונים, עמ' 52-45)

## שיעור 5 תנועות הנוער בגטאות

### מטרות:

- להכיר את הפעילות החינוכית של תנועות הנוער בגטאות.
- להבין מה היתה משמעות פעילות התנועות עבור חבריהן, חניכיהן והציבור בגטו ובמה היא ביטאה התנגדות לנאצים.

### מהלך:

#### 1. פתיחה:

שאלים את התלמידים מי חבר/ה בתנועת נוער?  
מבקשים מהם להגיד מה עושים בתנועת נוער? (רושמים בצד אחד של הלוח).  
מבקשים להגיד- מה גורם לבני נוער להגיע לתנועות נוער? (רושמים בצד השני של הלוח).

#### 2. פעילות תנועות הנוער בגטאות:

נכיר עכשיו דרך כמה סיפורים את הדילמות איתן התמודדו תנועות הנוער בגטאות.  
עוברים יחד על 3 דילמות. סביב כל דילמה- דיון קצר: מחלקים לתלמידים פתקים בשני צבעים. מי שמסכים עם מה שסופר מרים צבע אחד ומי שלא מסכים את השני. שואלים קצת למה בחרו כך וכו'.

א. כרטיסי מזון בלודז': האם זו דרישה לגיטימית מאנשים שהם לא קרובי משפחה? האם לדעתכם המשך קיומה של התנועה חשוב גם בחיי הגטו, או שעדיף היה שכל אחד ישקיע את זמנו בניסיון לשרוד ולדאוג למשפחתו שלו?

מה אפשר ללמוד מזה על תנועות הנוער?

א. המותר לכך: מה אתם חושבים על הטענה שהעלו אנשים ברחוב כלפי הבנות? האם זה בעייתי שהן מסתובבות שמחות בגטו? האם פעילות של תנועת נוער חשובה במציאות כזו?

ב. עבודה עבור הגרמנים: אילו שתי בחירות עומדות כאן אחת מול השניה? (הבחירה הערכית אל מול הבחירה התועלתנית), האם יש טעם בבחירה הערכית? למה דווקא בתנועות נוער עולה הצעה כזו?

דיון לאחר המעבר על 3 הדילמות:

- מה משמעות הבחירה להמשיך לקיים בגטו תנועה שיש בה ערבות הדדית בין חבריה?
- מה הדברים שגורמים לחברי התנועה לנהוג כפי שנהגו? הרי "ההיגיון" ההישרדותי אומר לבחור אחרת! (היחד, האמונה בערכים, תחושת השליחות והאחריות כלפי התנועה וכלפי החברה, יסוד של מרד במציאות).
- במה לדעתכם פעילות תנועות הנוער ביטאה התנגדות לנאצים?

#### 3. סיכום:

קוראים יחד קטע של ישראל גוטמן (היסטוריון, היה חבר תנועת השומר הצעיר בגטו ורשה) על תנועות הנוער במלחמה:

"תנועת הנוער מצליחה יותר מאשר כל גורם אחר לא להיות מושפעת מהמציאות העגומה ולא לאבד מסגנונה, מערכיה ומדמותה האנושית עקב השפעת המצוקות והרדיפות של המשטר. הזיקה לעניינים אידיאולוגיים, לספרות יפה, לתרבות, למוסיקה, לערכים ולסמלים וגם הזיקה לארץ ישראל ולמקורות היניקה בארץ, חזקות מאוד ונותנות לתנועת הנוער את הכח לשמור על המסגרת והתכנים שלה. היא מהווה מובלעת שאינה נפגמת ואינה נפגעת כל כך מהמכות ומתהליכי ההתפוררות העוברות על החברה בכללה והודות לכך נשמרת דמותה וצביונה."

**האמת היא שבלי התקופה של חישול האדם נגד הזרם ובלי שהמאגר האנושי הזה נשאר שלם, ראשית כל מבחינה נפשית ומוסרית, עד לשלב המבחן, אינני מאמין שהיה עשוי להיוותר הגרעין המוצק הזה שמסוגל היה ליטול על עצמו את המשימה, ולדעתי זהו הייחוד הרב ביותר בתפקיד ההיסטורי שתנועת הנוער מילאה אז.**"

דיון לסיכום לאחר הקריאה :

- איך גוטמן מסביר את הצלחת תנועות הנוער לשמר את אופיין וערכיהן בתקופת המלחמה?
- מה הייחוד שהוא רואה לתנועות הנוער בשואה?
- האם התיאור מתאים למה שאתם מכירים היום בתנועות הנוער? מה דומה ומה שונה?



## נספח קטעי קריאה

### חלוקת אוכל בגטו לודז'

בראשית 1944 הונחתו על הגטו המהלומות הראשונות, שתפקידן היה להביא בסופו של דבר לחיסולם הגמור של שרידי קהילת לודז'. בימים הראשונים של פברואר נפלה כרעם ביום בהיר הבשורה, כי הגרמנים דורשים 1600 גברים צעירים ובריאים.

עד שהספיקה הנהגת הקן להתמצא בתנאים החדשים וכבר קיבלו כל חברי ההנהגה ומדריכי הקן הודעות גירוש. (...) הוחלט בהן: לא ניתן אף לא אדם אחד לגירוש! כל הבוגרים והמדריכים שקיבלו פקודות גירוש הסתתרו. (...) נתפרסמה הודעה, שאנשים שלא יתייצבו לגירוש תישלל ממשפחתם מנת המזון הקצובה. הגדודים והקבוצות, שחזרו וקראו לאסיפות דחופות, החליטו: נתחלק במנות האוכל שלנו ולא נפקיר שום איש מאנשינו. בעזרת אחד המדריכים החלו החניכים לארגן את מפעל העזרה. כל חבר בקן היה חייב למסור כל שבוע שני מרקים, קמח וגריסים. נקבעו מקומות האגירה. קשרים מיוחדים היו מביאים יום-יום למקומות המחבוא את המנות. (...) הקן יצא מן המאבק הזה וידו על העליונה. אף לא חבר אחד מקן לודז' היה בין המגורשים. (מתוך: ילקוט מורשת כ"ח, "קן השומר הצעיר בגטו לודז' / פיבל פודה)

### המותר לכן

**חיבור בעיתון מחתרת, מאת לילית מגדוד "שריד" בקן "השומר הצעיר" בווארשה:**  
פשטנו ברחוב. אנו צועדות בכביש, בשישיות הולכות. הכל הומה בנו, עובר על גדותיו, האושר והנעורים. אנו מפזמות לנו, מציבות בקצב רגליים קפיציות: "אחת, שתיים. אחת, שתיים."  
כמה שעות להוטות אלו של הפעולה החיו אותנו, ריעננו.  
(-) ואיתנות מחשבותינו, חלומותינו נעלים.  
מחוצה לנו לא נשתנה אמנם דבר. מבטים עוינים, רעים, רודפים אותנו.  
מישהו אומר: "טוב להן, עדיין הן שרות."  
איך להסביר לאנשים אלה ששמחתנו אינה התבדרות רגילה.... תודעת התעלות מעל לכל שבו הם חיים.  
ננעצנו כקרון אור באפילת הגיטו, אולם הבריות רואות רק את הניגוד שבינינו לבין דלותם, לבין השפלתם...  
אנו צועדות באמצע הרחוב ושרות, ולפני הבתים מוטלים בני אדם... גוועים.  
מישהו משיג אותנו: "חכו נערות המותר לכן כך?"

מאת המערכת (של עיתון המחתרת):  
אולי ישיב אחד הקוראים על השאלה:

(מתוך: "עיתונות המחתרת בווארשה", כרך ג')

### עבודה עבור הגרמנים

ביום שפרצה המלחמה במזרח [מבצע ברברוסה, יוני 1941] מרדכי אנילביץ' כינס את חברי הקיבוץ לאסיפה דחופה ותבע, בשם הנהגת התנועה, כי החברים יעזבו כל מקום של עבודה, שיש לה איזה שייכות למאמץ המלחמתי. היו שהתנגדו לכך בתקיפות. הקיבוץ נאבק על קיומו ולאחר שידולים ממושכים השיג מקומות עבודה לחבריו. ומה לעשות, שדווקא המקומות הנחוצים והמועילים לנאצים מבטיחים קביעות ומינימום של קיום. עתה מציעים להשליך את העבודה כלאחר-יד... לכל מקום שיתפנה יופיעו מאה מתנדבים הרעבים לעבודה. לגרמנים לא יזיק הדבר מאומה, ורק חברי הקיבוץ ייצאו נפסדים. לכל היותר יש בכך הפגנת-סרק בלבד. והאם זה הזמן המתאים לגיסטה ריקה ולהחלשת הקיבוץ? מרדכי מודה כי נימוקי המתנגדים הם שקולים ונכונים. ואכן, ההצעה לא נועדה לפגוע באופן מעשי בנאצים, או להפעיל לחץ ציבורי בכיוון מסוים. הכוונה פשוטה הרבה יותר: הקיבוץ יכריע הכרעה פנימית, יותר ויותר זה שבכוחות לוותר, ויזדהה- בצורה האפשרית היחידה- עם אלה העומדים במבחן האש [מדובר על הלחימה במזרח]. ההצעה נתקבלה.

(ישראל גוטמן, מרד הנצורים, עמ' 194-195)